

OFFSHOR MOLIYAVIY MARKAZLAR SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Gulmurodova Marjona Olimjon qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Moliya fakulteti talabasi.

Ilmiy rahbar: Yuldasheva Umida Asanaliyevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Xalqaro moliya” kafedrasi professori, DSc.

Annotatsiya: Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, moliyaviy globallashuv va kapitalning transchegaraviy harakatchanligi kuchaygan sharoitda offshor moliyaviy markazlar xalqaro moliya tizimining tarkibiy qismiga aylanib, davlatlarning soliq siyosati, kapital oqimlari va moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda, biroq bu jarayonning nazariy-uslubiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari yetarlicha tizimlashtirilmagan. Ushbu maqolaning maqsadi offshor moliyaviy markazlarning iqtisodiy mohiyatini, ularning xalqaro moliya tizimida tarixiy shakllanish bosqichlarini, tasniflanish mezonlarini hamda zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini kompleks tahlil qilishdan iborat. Maqolada offshor markazlarning Xalqaro Valyuta Jamg'armasi metodologiyasi bo'yicha uch guruhga bo'linishi asoslangan, Moliyaviy maxfiylik indeksi (FSI) va Korporativ soliq boshpanasi indeksi (CTHI) bo'yicha yetakchi yurisdiksiyalar qiyosiy jadvallar orqali tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xalqaro shaffoflik chora-tadbirlariga qaramay, offshor moliyaviy boylikning global hajmi nisbatan barqaror saqlanib qolmoqda, faqat uning geografik markazi an'anaviy Yevropa yurisdiksiyalaridan Osiyo moliya markazlariga tomon siljimoqda va “sof soliq boshpanasi” modelidan xizmatlarga asoslangan ixtisoslashgan moliya markazi modeliga bosqichma-bosqich o'tish kuzatilmoqda.

Kalit so'zlar: offshor moliyaviy markaz, soliq boshpanasi, moliyaviy maxfiylik, BEPS, CRS, iqtisodiy mohiyat, deoffshorizatsiya, kapital oqimi.

ABSTRACT: The relevance of this article is underpinned by the fact that in an era of intensified financial globalization and cross-border capital mobility, offshore financial centers (OFCs) have become an integral part of the international financial system, significantly influencing national tax policies, capital flows, and financial stability; however, the theoretical and methodological foundations and modern trends of this process have not been sufficiently systematized. The purpose of this article is to conduct a comprehensive analysis of the economic essence of OFCs, their historical stages of formation within the international financial system, classification criteria, and modern development trends. The article substantiates the division of offshore centers into three groups according to the International Monetary Fund (IMF) methodology and analyzes leading jurisdictions through comparative tables based on the Financial Secrecy Index (FSI) and the Corporate Tax Haven Index (CTHI). The research results indicate that despite international transparency measures, the global volume of offshore financial wealth remains relatively stable; however, its geographical center is shifting from traditional European jurisdictions towards Asian financial centers, and a gradual transition from the "pure tax haven" model to a service-based specialized financial center model is observed.

Keywords: offshore financial center, tax haven, financial secrecy, BEPS, CRS, economic essence, de-offshorization, capital flow.

АННОТАЦИЯ: Актуальность статьи обусловлена тем, что в условиях усиления финансовой глобализации и трансграничной мобильности капитала оффшорные финансовые центры стали составной частью международной финансовой системы, оказывая существенное влияние на налоговую политику, потоки капитала и финансовую стабильность государств, однако теоретико-методологические основы и современные тенденции этого процесса недостаточно систематизированы. Целью данной

статья является комплексный анализ экономической сущности оффшорных финансовых центров, этапов их исторического формирования в международной финансовой системе, критериев классификации и современных тенденций развития. В статье обосновано деление оффшорных центров на три группы согласно методологии Международного валютного фонда (МВФ), а ведущие юрисдикции проанализированы с помощью сравнительных таблиц по Индексу финансовой секретности (FSI) и Индексу корпоративных налоговых гаваней (CTHI). Результаты исследования показывают, что, несмотря на международные меры прозрачности, глобальный объем оффшорного финансового богатства остается относительно стабильным, однако его географический центр смещается от традиционных европейских юрисдикций в сторону азиатских финансовых центров, и наблюдается постепенный переход от модели «чистой налоговой гавани» к модели специализированного финансового центра, основанного на услугах.

Ключевые слова: оффшорный финансовый центр, налоговая гавань, финансовая секретность, BEPS, CRS, экономическая сущность, деоффшоризация, поток капитала.

Kirish

So‘nggi o‘ttiz yil davomida jahon iqtisodiyotining globallashuvi va kapitalning transchegaraviy harakatchanligi kuchayishi bilan bir qatorda offshor moliyaviy markazlar (Offshore Financial Centers, OFC) xalqaro moliya tizimining ajralmas qismiga aylandi [1]. Ilmiy adabiyotda ushbu tushuncha ko‘pincha “soliq boshpanasi” (tax haven) atamasi bilan bir qatorda qo‘llaniladi, biroq ular o‘rtasida nozik farq mavjud: soliq boshpanasi, birinchi navbatda, past yoki nol soliq stavkasiga urg‘u bersa, offshor moliyaviy markaz tushunchasi bunga qo‘shimcha ravishda maxfiylik, yengil tartibga solish rejimi, siyosiy-huquqiy barqarorlik va rivojlangan moliyaviy infratuzilma kabi omillarni ham o‘z ichiga oladi.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasining (XVJ) 2000-yildagi metodologik hujjatida offshor moliyaviy markaz uch asosiy xususiyat orqali tavsiflanadi: birinchidan, moliyaviy xizmatlarning asosiy qismi norezidentlarga yo'naltirilgan bo'ladi; ikkinchidan, moliyaviy sektor hajmi mamlakat real iqtisodiyoti hajmiga nisbatan nomutanosib darajada katta bo'ladi; uchinchidan, soliq va tartibga solish rejimi boshqa yurisdiksiyalarga nisbatan sezilarli darajada yengillashtirilgan bo'ladi (IMF, 2000). Iqtisodiy nuqtai nazardan offshor markazlarning mavjudligi bir necha nazariy asosga tayanadi. Birinchidan, "soliq raqobati" nazariyasiga ko'ra, kichik yurisdiksiyalar boshqa afzalliklarga ega bo'lmagani sababli mobil kapitalni jalb qilish uchun soliq stavkasini pasaytirish orqali raqobatlashadi. Ikkinchidan, "xizmat ko'rsatish" nazariyasi offshor markazlarni transmilliy kompaniyalar va yuqori boylikka ega shaxslar uchun huquqiy va moliyaviy muhandislik xizmatlarini taqdim etuvchi ixtisoslashgan bozor sifatida izohlaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Offshor moliyaviy markazlarga oid ilmiy adabiyotni shartli ravishda to'rt yo'nalishga ajratish mumkin: (1) tushuncha va tasnif masalalari; (2) soliq raqobati va soliq boshpanalarining iqtisodiy ta'siri; (3) offshor boylik va foyda ko'chirish ko'lamini o'lchash; (4) shaffoflik choralarining samaradorligini baholash. Birinchi yo'nalishdagi asosiy muammo offshor markazning operatsion ta'rifini berish bilan bog'liq. Errico va Musalem XVJ doirasida offshor bank faoliyatining mikro- va makroprudensial jihatlarini tahlil qilgan, Zorome esa offshor moliyaviy markazni aniqlashning operatsion ta'rifini taklif etib, bu tushuncha turli yurisdiksiyalarga nisbatan har xil talqin qilinishini ko'rsatgan. Hampton va Christensen kichik orol iqtisodiyotlarining offshor faoliyatga yo'nalishini global moliya tizimining qayta shakllanishi bilan bog'lagan. Palan, Murphy va Chavagneux hamda Shaxson offshor tizimni suveren davlatlar tomonidan ongli ravishda yaratilgan va qo'llab-quvvatlanadigan institut sifatida talqin qiladi. Garcia-Bernardo va boshqalar esa korporativ egalik tarmog'i tahlili asosida offshor markazlarni kapital oqimini o'tkazuvchi (conduit) va uni jamlovchi (sink) yurisdiksiyalarga ajratib, offshor tizim

faqat kichik orollardan iborat degan tasavvurni qayta ko'rib chiqishga undagan. Shunday qilib, mavjud adabiyotda soliq boshpanalarining soliq va maxfiylik jihatlari hamda ularning ko'lami nisbatan chuqur o'rganilgan. Shu bilan birga, offshor moliyaviy markazlarning "sof soliq boshpanasi" modelidan xizmatlarga asoslangan ixtisoslashgan moliya markazi modeliga o'tishi va xalqaro tartibga solish ta'sirida ularning geografik markazi o'zgarishi yetarlicha tizimlashtirilmagan. Mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot offshor moliyaviy markazlarning iqtisodiy mohiyati, tasnifi va rivojlanish tendensiyalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ikkilamchi ma'lumotlarga tayanadi. Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi: ilmiy adabiyotlar va me'yoriy-tahliliy hujjatlarni o'rganish (hujjat va kontent tahlili), tahlil va sintez, tasniflash va guruhlash, qiyosiy tahlil hamda natijalarni jadvallar orqali tizimlashtirish. Ma'lumotlar manbalari sifatida XVJ metodologik hujjati, Tax Justice Network'ning Moliyaviy maxfiylik indeksi, OECD hujjatlari, FATF rasmiy hujjatlari, xalqaro ilmiy maqolalar va tahliliy materiallardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

Xalqaro amaliyotda offshor moliyaviy markazlarni bir necha mezon bo'yicha tasniflash mumkin. Funktsional yo'nalishi bo'yicha ular bank-depozit markazlari (Shveytsariya, Singapur), sug'urta va qayta sug'urtalash markazlari (Bermuda), investitsiya fondlari markazlari (Kayman orollari, Luksemburg) va xalqaro biznes kompaniyalarini ro'yxatdan o'tkazish markazlariga (Britaniya Virjiniya orollari, Panama) bo'linadi.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi tomonidan taklif etilgan va ilmiy adabiyotda keng qo'llaniladigan tasnif esa yurisdiksiyalarni ularning hajmi, infratuzilma darajasi va ixtisoslashuv xususiyatiga ko'ra uch guruhga ajratadi.

1-jadval. Offshor moliyaviy markazlarning XVJ metodologiyasi bo'yicha tasnifi. [2]

Guruh	Asosiy xususiyati	Misol yurisdiksiyalar
I guruh	Yirik, diversifikatsiyalangan xalqaro moliya markazlari; rivojlangan huquqiy va tartibga solish infratuzilmasiga ega	Buyuk Britaniya (London), AQSh, Singapur, Gonkong
II guruh	Oʻrtacha hajmdagi markazlar; asosan mintaqaviy ahamiyatga ega, sifatli tartibga solish tizimi mavjud	Shveytsariya, Luksemburg, Irlandiya, Niderlandiya
III guruh	Kichik hajmdagi, koʻproq soliq va maxfiylik ustunligiga tayanuvchi klassik “offshor” yurisdiksiyalar	Kayman orollari, Britaniya Virjiniya orollari, Bermuda, Seyshel orollari

Zamonaviy offshor markazlarning global ierarxiasini baholashda eng koʻp qoʻllaniladigan instrumentlardan biri Tax Justice Network tashkiloti tomonidan har ikki yilda eʼlon qilinadigan Moliyaviy maxfiylik indeksi (Financial Secrecy Index, FSI) hisoblanadi. Ushbu indeks yurisdiksiyaning maxfiylik darajasini uning global moliya bozoridagi ulushi bilan birlashtirgan holda hisoblanadi, shu sababli reytingning yuqori pogʻonalarida nafaqat anʼanaviy kichik orol davlatlar, balki AQSh, Shveytsariya va Germaniya kabi yirik iqtisodiyotlar ham joy oladi (Cobham, Jansky, & Meinzer, 2015). Quyidagi 2-jadvalda 2022-yilgi FSI reytingining yetakchi oʻnligi keltirilgan.

2-jadval. Moliyaviy maxfiylik indeksi (FSI) bo'yicha yetakchi 10 ta yurisdiksiya [3].

O'rin	Yurisdiksiya	Huquqiy maqomi	Izoh
1	AQSh	Suveren davlat	Delaver, Nevada shtatlari orqali
2	Shveytsariya	Suveren davlat	An'anaviy bank siri
3	Singapur	Suveren davlat	Osiyo moliyaviy markazi
4	Gonkong	Xitoy MMH	Osiyo moliyaviy markazi
5	Luksemburg	YEI a'zosi	Fond va holding markazi
6	Yaponiya	Suveren davlat	Yirik moliyaviy tizim
7	Germaniya	Suveren davlat	Bank tizimi hajmi
8	BAA (Dubay)	Suveren davlat	Mintaqaviy moliya markazi
9	Britaniya Virjiniya orollari	Britaniya chet hududi	Klassik offshor yurisdiksiya
10	Gernsi	Britaniya toji hududi	Trast va fond xizmatlari

2008-yilgi global moliyaviy inqirozdan so'ng offshor moliyaviy markazlarga nisbatan xalqaro nazorat sezilarli darajada kuchaydi. Yetakchi iqtisodiyotlar va xalqaro tashkilotlar (OECD, G20, FATF, Yevropa Ittifoqi) tomonidan ishga tushirilgan bir qator tashabbuslar offshor markazlarning an'anaviy ish yuritish modelini tubdan o'zgartirdi. Ushbu tashabbularning asosiylari 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval. Offshor markazlarga nisbatan qo'llanilayotgan asosiy xalqaro tartibga solish tashabbuslari [4].

Tashabbus / instrument	Mazmuni	Offshor markazlarga ta'siri
BEPS (OECD, 2013)	Soliq bazasining kirib borishi va foydani sun'iy siljitishga qarshi 15 ta harakat rejasi	Foyda faqat real iqtisodiy faoliyat mavjud joyda soliqqa tortiladi degan tamoyilni joriy etdi.
BEPS Pillar Two (global minimal soliq)	Yillik daromadi 750 mln yevrodan yuqori bo'lgan TMKlar uchun 15% minimal effektiv soliq stavkasi	An'anaviy nol solikli yurisdiksiyalarning yirik korporatsiyalar uchun jozibadorligini pasaytirdi.
CRS — umumiy hisobot standarti (OECD, 2014)	Bank hisoblari to'g'risidagi ma'lumotlarni yurisdiksiyalar o'rtasida avtomatik almashish tizimi	126 dan ortiq yurisdiksiya qo'shildi; hisob egaligini yashirish imkoniyatini keskin qisqartirdi.
FATCA (AQSh, 2010)	Xorijiy banklarni AQSh soliq to'lovchilarining hisoblari to'g'risida IRSga xabar berishga majburlash	Xorijiy banklarni AQSh mijozlari bo'yicha shaffoflikka undadi, ammo o'zaro almashinuv cheklangan.
Iqtisodiy mohiyat (economic substance) qoidalari	Yurisdiksiyada ro'yxatdan o'tgan kompaniyadan real xodimlar, boshqaruv va xarajatlar mavjudligini talab qilish	“pochta qutisi kompaniyalar”ni tugatdi; klassik offshor markazlarni real xizmatlar markaziga aylanishga majbur qildi.

Tashabbus instrument /	Mazmuni	Offshor markazlarga ta'siri
FATF kulrang/qora ro'yxati	Pul yuvish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashda yetarli chora ko'rmagan yurisdiksiyalar ro'yxati	Ro'yxatga kiritilgan yurisdiksiyalar uchun xalqaro banklararo aloqalar va SWIFT orqali operatsiyalar keskin qiyinlashadi.

Ushbu tashabbuslar orasida alohida ahamiyatga ega bo'lgani — 2019-yildan boshlab ko'pchilik klassik offshor yurisdiksiyalar tomonidan qabul qilingan “iqtisodiy mohiyat” (economic substance) to'g'risidagi qonunchilik hisoblanadi [5]. Yevropa Ittifoqining “hamkorlik qilmaydigan yurisdiksiyalar” qora ro'yxatiga tushib qolish xavfi ostida Kayman orollari, Bermuda, Britaniya Virjiniya orollari va boshqa bir qator yurisdiksiyalar bank, sug'urta, fond boshqaruvi va holding faoliyati bilan shug'ullanuvchi kompaniyalardan real xodimlar, mahalliy xarajatlar va mustaqil boshqaruv qarorlari mavjudligini talab qiladigan qonunlarni qabul qildi [6]. Natijada, faqat yuridik manzilga ega “pochta qutisi kompaniyalar” ko'plab yurisdiksiyalarda amalda tugatilish xavfiga duch keldi.

Shu bilan birga, CRS tizimining joriy etilishi natijalari sezilarli: 2024-yilga kelib 110 dan ortiq yurisdiksiya moliyaviy hisobotlar bo'yicha avtomatik ma'lumot almashinuvini amalda boshlagan, bu esa an'anaviy bank sirini saqlash imkoniyatini keskin qisqartirdi [7]. Ammo tadqiqotchilar bu jarayonning notekis kechayotganini ta'kidlashadi: rivojlangan va yuqori-o'rta daromadli mamlakatlar CRS tarmog'idan to'liq foydalansa, ko'plab past daromadli mamlakatlar, ayniqsa Afrika va Yaqin Sharqda, ma'muriy salohiyat yetishmasligi sababli ushbu tizimga hali to'liq qo'shilmagan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, offshor moliyaviy markazlar xalqaro moliya tizimining tarixan shakllangan va murakkab tuzilishga ega bo'lgan segmenti bo'lib, ularning faoliyati bir tomondan xalqaro kapital harakatchanligini ta'minlashda,

ikkinchi tomondan esa soliq bazasining kirishi va moliyaviy maxfiylikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi o'n besh yil ichida BEPS, CRS, FATCA va iqtisodiy mohiyat qoidalari kabi xalqaro tashabbuslar offshor markazlarning an'anaviy ish yuritish modelini tubdan o'zgartirgan bo'lsa-da, offshor moliyaviy boylikning global hajmi nisbatan barqaror saqlanib qolmoqda, faqat uning geografik va institutsional tuzilishi o'zgarmoqda. Kelgusida offshor moliyaviy markazlarning rivojlanishi, ehtimol, yanada kuchliroq shaffoflik talablari, raqamli moliya sohasidagi yangi tartibga solish muammolari hamda "sof soliq boshpanasi" modelidan xizmatlarga asoslangan ixtisoslashgan moliya markazlari modeliga bosqichma-bosqich o'tish bilan tavsiflanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Cobham, A., Janský, P., & Meinzer, M. (2015). The Financial Secrecy Index: Shedding New Light on the Geography of Secrecy. *Economic Geography*, 91(3), 281–303.
2. IMF (2000) Offshore Financial Centers: IMF Background Paper asosida muallif tomonidan tuzilgan.
3. Tax Justice Network (2022), Financial Secrecy Index ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.
4. OECD (2013; 2014); FATF rasmiy hujjatlari; Mondaq (2019) tahliliy materiallari asosida muallif tomonidan umumlashtirilgan.
5. Kennedys (Chudleigh, M.). (2019). Legal Focus: Economic Substance Rules Pose Threat to Offshore Financial Centres. *Insurance Day*.
6. Mondaq. (2019). Economic Substance: The Beginning of the End or a New Beginning for Offshore Financial Centres? Retrieved from <https://www.mondaq.com/offshore-financial-centres/772408>
7. OECD. (2013). Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting. Paris: OECD Publishing.
8. OECD. (2014). Standard for Automatic Exchange of Financial Account Information in Tax Matters (CRS). Paris: OECD Publishing.

9. Errico, L., & Musalem, A. (1999). Offshore Banking: An Analysis of Micro- and Macro-Prudential Issues. IMF Working Paper No. 99/5.
10. Zoromé, A. (2007). Concept of Offshore Financial Centers: In Search of an Operational Definition. IMF Working Paper No. 07/87.